LABORATOR: *MICUL DICȚIONAR TOPONIMIC AL MOLDOVEI, STRUCTURAL ŞI ETIMOLOGIC* ŞI CERINȚELE TEORIEI CÂMPURILOR TOPONIMICE

VLAD COJOCARU*

1. *Micul dicționar toponimic al Moldovei, structural şi etimologic* (MDTM) are ca cerință primordială prelucrarea materialului toponimic după teoria câmpurilor toponimice. Această cerință implică alte cerințe subsecvente, în primul rând stabilirea nucleului denominativ al câmpului şi atestarea sa, dar şi atestarea celorlalți componenți ai acestuia. În plus, există obligația de a stabili relațiile dintre componenți, implicit de a preciza direcția procesului de structurare toponimică, altfel spus stabilirea direcției de polarizare. Chiar în condițiile în care ar fi atestați toți componenții câmpului toponimic, stabilirea ierarhiei din cadrul structurii nu este întotdeauna un fapt care se înțelege de la sine. Cu atât mai dificilă este operațiunea în cazurile în care unele verigi lipsesc sau sunt alterate.

2.1. Privind lucrurile în sincronie, oraşul *Tecuci* este situat pe pârâul *Tecucel*. Problema de rezolvat decurge din faptul că relația de diferențiere opozitivă, exprimată aici prin derivare diminutivală, se manifestă, de regulă, între membrii aceleiaşi categorii toponimice, şi nu între categorii toponimice diferite. Dragoş Moldovanu (2014: XIII) motivează critic această afirmație: „Transferând sincronia în diacronie, unii lingvişti (Iordan 1963: 447–448) au susținut că diferențierea prin sufix diminutival se poate crea printr-o opoziție între obiecte din categorii toponimice diferite (oiconim vs. hidronim) – ceea ce contrazice logica şi este infirmat de cercetarea istorică".

Cu alte cuvinte, dacă într-un *spațiu denominativ* – utilizând conceptul din Moldovanu (2010: 15) – apare necesitatea de a distinge între două cursuri de apă, eventual unul dintre ele curs principal, celălalt, afluentul său, sau între două localități, sau între doi munți cu acelaşi nume, există, printre alte procedee de diferențiere, şi cel al derivării diminutivale. Mai concret, pârâul sau râul principal se va numi

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide" al Academiei Române, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

ALIL, t. LV, 2015, Bucureşti, p. 73–79

BDD-A25162 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:45 UTC)

Bistrița, cel secundar *Bistricioara*; muntele mai mare se va numi *Runcul*, cel mai mic din apropiere, *Runculeţul* sau *Runcuşorul*. Dacă însă între două referente din aceeaşi categorie toponimică s-ar stabili o relație structurală de polarizare, aceasta s-ar realiza, după cum arată principiile teoriei câmpurilor toponimice, prin elemente suplimentare, şi anume prin apelative reprezentând fiecare clasă geografică corespunzătoare. Aşadar, dacă oraşul *Tecuci* ar fi fost situat pe pârâul omonim, şi nu pe *Tecucel*, aşa cum par a se prezenta lucrurile astăzi, nu s-ar încălca niciun principiu structural şi nici necesitatea identificării neechivoce ale celor două referente geografice. „*Tecuciul* este aşezat pe **Tecuci*” poate însemna fără dubii ‘localitatea sau muntele sau poiana etc. este situat(ă) pe pârâu sau pe munte (cu excepția muntelui însuşi) sau pe câmpie’. Dezambiguizarea se realizează prin context, chiar în situația de neexprimare a entopicelor, nefiind necesare alte mijloace lexicale sau morfologice. Aşa se întâmplă în cazuri precum *Bârladul*, care este situat pe *Bârlad*; *Bistricioara*, care este aşezată pe *Bistricioara*; *Siretul*, pe *Siret*; *Târgul Bahluiului* [= numele vechi, livresc, al Hârlăului] era pe *Bahlui*; *Crasna*, pe *Crasna*.

2.2. Nici considerarea lucrurilor din perspectivă diacronică nu pare a ne ajuta la clarificarea problemei, dacă trecem în revistă atestările din diferite surse pentru elementele implicate în acest câmp. Aparent, structura devine şi mai neclară, deoarece numele afluentului este atestat într-o sintagmă care indică o diferențiere pe alte baze, şi anume după debit, între acesta şi cursul principal (vezi explicația acestui tip de diferențiere la Moldovanu 2014: XIII): el este denumit *Tecucelul Sec*, nume păstrat până astăzi. În anumite documente, această diferențiere, combinând cele două criterii, al importanței obiectului geografic desemnat şi al debitului, utilizează şi alte mijloace lexicale de realizare: pentru cursul principal, adică cel cu debitul mai mare, toponimul selectează apelativul *apă*, în timp ce pentru indicarea afluentului, adică pentru cel cu debit mai mic, numele apare în combinație cu apelativul *vale*, cu o sferă semantică ce scoate cumva toponimul din categoria hidronimelor – ***Apa*** *Tecucelului*, alături de ***Valea*** *Tecucelului Sec*. O atestare cu forma *Tecuci* pentru hidronimul principal, din secolul al XVII-lea (*matca Tecuciului*, în hotarul Săsăştilor, a. 1669, Andronache 2001–2002: I, 45), un hapax în documente, nu poate fi luată în considerare, prin singularitatea sa, şi pentru faptul că peste un secol găsim în aceeaşi colecție un document din anul 1753 care consemnează sintagma *matca* ***Tecucelului*** (Andronache 2001–2002: II, 94). Formele atestate în câteva hărți străine la sfârşitul secolului al XVIII-lea, trimițând la aceeaşi variantă denominativă *Tecuci* (TTRM I_4, 273/1), ar putea fi influențate de numele târgului, un reper important în zonă pentru acea perioadă. O altă variantă denominativă atestată o singură dată în documente ar fi *Tecucelul Rău*, care apare alături de *Tecucelul cu Apă* (peste *Tecucelul Rău* până în *Tecucelul cu Apă*) într-o copie târzie a unui document datat 1554, dar dovedit a fi fals (DRH, A, VI, 754). Un cuplu similar de nume apare jumătate de secol mai târziu, într-un document datat 1602, în formularea *peste* ***Tecucelul Sec*** *până în* ***Tecucelul cu Apă*** (DIR, A, XVII, I, 36), document dovedit a fi fals şi acesta. Se pot stabili nişte relații

BDD-A25162 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:45 UTC)

de sinonimie între aceste nume pe baza acestor două documente, dar valoarea lor probatorie trebuie acceptată *con grano salis*. Se poate reține doar faptul că autorii documentelor făurite târziu creau noi forme în cadrul câmpului folosind elementele deja existente: de la relația de diferențiere prin opoziție privativă *Tecucelul* vs *Tecucelul Sec* s-a ajuns la o opoziție echipolentă, *Tecucelul cu Apă* vs *Tecucelul Sec* sau, în celălalt document, *Tecucelul cu Apă* vs *Tecucelul Rău*. Acest din urmă nume ar putea fi pus în legătură şi cu numele pârâului *Valea Rea*, afluent al *Tecucelului*, aflat în aceeaşi zonă.

2.3. Menționăm că speța discutată este explicată în articolul *Corod* din MDTM, partea 1 şi comentată de Dragoş Moldovanu (2014: XIII). Astfel, discutând situația câmpului *Corod*, în care avem astăzi un sat Corod, situat pe pârâul *Corozel*, şi nu **Corod*, lingvistul reface o opoziție primară între *Corod* (afluent al râului Bârlad) şi *Corozel* (afluentul drept principal al Corodului), care a fost neutralizată printr-o extensie a denotatului Corozel în două etape: mai întâi, asupra cursului inferior al Corodului, de după confluența cu Corozelul, iar apoi asupra cursului superior al Corodului, înainte de această confluență. Hidronimul *Corod* dispare cu totul şi se creează o nouă diferențiere, după debit. Aceeaşi evoluție se constată, remarcă acelaşi autor, şi în alte câmpuri hidronimice (*Tecuciul* şi *Tecucelul*, *Vasluiul* şi *Vasluiețul*), având ca rezultat apariția unei noi opoziții privative, între hidronim (cu formă diminutivală) şi oiconim (oraşele *Tecuci* şi *Vaslui*).

2.4. După cum am remarcat mai sus, similitudinea între cele două cazuri semnalate, *Corod/Corozel* şi *Tecuci/Tecucel*, este mai mare, pentru că, şi în cazul ultimului câmp, dezvoltarea sa ulterioară a produs elemente noi de acelaşi tip. Şi aici s-a creat o nouă opoziție între un *Tecucelul cu Apă* (curs principal) şi *Tecucelul Sec* (afluent), în locul vechii opoziții dintre **Tecuci* (curs principal) şi *Tecucel* (afluent). În ceea ce priveşte factorul favorizant al producerii extensiei formei diminutivale de la afluent la cursul principal de apă, Dragoş Moldovanu (2014: XIII) consideră că „este probabil că această dublă extensie a fost favorizată (dacă nu cumva chiar determinată) de omonimia relativă între hidronimul şi oiconimul *Corod*, desemnând satul riveran”. Noi propunem o altă explicație posibilă pentru acest fenomen. Nu ştim în ce măsură omonimia dintre categorii toponimice diferite ilustrate într-un câmp toponimic ar putea fi supărătoare, dar cunoaştem faptul că ea reprezintă rezultatul principal al procesului de polarizare toponimică (hidronim **Tecuci* → oiconim *Tecuci*). Dezambiguizarea este realizată, oricum, prin contextele diferite în care apar cele două toponime sau prin prezența unor entopice specifice fiecărei categorii: *pârâu*, *râu*, respectiv *târg*, *oraş*. Credem că o explicație a producerii extensiei ar putea fi găsită în evoluția însăşi a câmpului. Diferențierea între cele două obiecte, cursul de apă principal şi afluent, se poate realiza prin două mijloace: derivare diminutivală (*Tecuci* → *Tecucel*) sau adăugarea unui determinant (*Tecuci* → **Tecuciul Sec*). Chiar dacă se poate aduce obiecția că ultima formă

BDD-A25162 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:45 UTC)

implică o diferențiere specială, şi anume după debit, din momentul apariției sale poate avea loc o contaminare între variantele denominative *Tecucel* şi *Tecuciul Sec*, rezultând forma hibridă *Tecucelul Sec*, în care am avea un cumul de mărci (sufix diminutival şi determinant). Această formă hibridă ar fi putut favoriza substituirea toponimului inițial prin propagarea formei diminutivale cuprinse în sintagma toponimică, într-un proces de normalizare a relației de opoziție dintre cei doi termeni: relația hidronim **Tecuci* → hidronim *Tecucelul Sec* devine *Tecucel* → *Tecucelul Sec*. Raționamentul poate fi extrapolat şi la cazurile similare, precum *Corod/ Corozel*.

În concluzie, pentru a stabili structura câmpului toponimic *Tecuci* din MDTM, în afară de precizarea nucleului denominativ al acestuia, care în acest caz va fi hidronimul, ținând seama de compatibilitatea dintre semnificația lexicală a etimonului (o bază verbală slavă cu sensul de 'curgere', cf. Iordan 1963) şi referentul geografic, trebuie clarificate toate relațiile dintre componenții câmpului şi interpretate critic toate formele atestate în diverse surse.

3.1. Satul Sagna este aşezat la confluența pârâului omonim cu pârâul Vulpăşeşti. Pe acesta din urmă este situat satul Vulpăşeşti. În Atlasul Moldovei (1895), pârâul Sagna este afluentul drept al pârâului Vulpăşeşti. În cazul de față, diminutivul *Săgnița* nu apare ca desemnând un al treilea component al câmpului, ci ca sinonim toponimic al hidronimului *Sagna*. Această atestare provine din anchetă, fiind o formă păstrată la nivelul denominativ popular: localnicii denumesc *La Săgniță* pârâul Sagna, care traversează satul Sagna şi se varsă în Siret (Doboş 2003: 62). Cazul ar fi derutant, dacă în MDG, V, 307/2, nu ar apărea atestată şi sinonimia dintre hidronimul *Vulpăşeşti* şi hidronimul *Sagna*: aici găsim informația că satul Sagna este aşezat pe pârâul Vulpăşeşti (Sagna), aproape de vărsarea sa în Siret. Această sinonimie este confirmată şi de materialul furnizat de NALR–Mold. Bucov. *Date*, 202, unde, la întrebarea referitoare la numele pâraielor care curg pe teritoriul satului Sagna, anchetatorii au obținut o serie de denumiri printre care apare şi pârâul Vulpăşeşti sau Sagna. O primă clarificare de natură geografică ce se impune a fi făcută este aceea că satul Sagna este situat pe cursul inferior al pârâului numit astăzi Vulpăşeşti, la confluența acestuia cu afluentul său pe dreapta numit Sagna. Pe acelaşi pârâu Vulpăşeşti se află un alt sat, Vulpăşeşti, pe cursul său mijlociu.

3.2. Înainte de a încerca o privire diacronică asupra câmpului toponimic *Sagna*, pentru a căuta o explicație a acestei aparente confuzii denominative, suntem obligați să clarificăm problema formei diminutivale a hidronimului, şi anume *Săgnița*, aplicând teorema I din teoria câmpurilor toponimice (Moldovanu 2010: 29), pentru că sunt îndeplinite condițiile de aplicabilitate a acesteia la cazul nostru: „*Teorema I. Dacă un hidronim are o formă diminutivală nemotivată semantic, el permite reconstituirea formei primitive a hidronimului major (corespunzând cursului de apă principal), în situația în care acesta din urmă a fost substituit de-a lungul timpului printr-un sinonim*".

BDD-A25162 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:45 UTC)

În cazul nostru, forma diminutivală a hidronimului *Săgnița* nu are explicație în oiconimul *Sagna*, nefiind vorba de aceeaşi categorie toponimică, ci de categorii toponimice diferite, între care se stabilesc relații de polarizare, şi nu de diferențiere (vezi cazul de mai sus al *Tecucelului*). Aşadar, forma diminutivală a numelui afluentului pârâului Vulpăşeşti ne ajută la reconstrucția câmpului, prin refacerea denumirii inițiale a cursului principal de apă: pârâul Vulpăşeşti se numea înainte *Sagna*. După cum am constatat deja, această refacere prin aplicarea teoremei invocate este confirmată explicit de anumite surse documentare (NALR–Mold. Bucov. *Date*, MDG). Dacă am rămâne la aceste surse, am fi obligați să admitem că informațiile din sursele istorice vechi, care localizează sate pe un pârâu numit Sagna, trebuie interpretate în acest spirit: aceste documente se referă la pârâul actual Vulpăşeşti, şi nu la pârâul actual Sagna, afluent al Vulpăşeştilor. Astfel, la 1445, Duma aprod primeşte de la domn un sat pe *Sadna*, care fusese mai înainte al lui Vlad Matus (DRH, A, I, 320–322). Mai târziu, la 1598, Ieremia Movilă confirmă Mănăstirii Galata „satul Sagna cu mori în pârâul Sagnii şi cu alt loc de moară în Siretiu şi cu priseci” (Arhivele Statului Bucureşti, fondul Mănăstirii Galata, X/7, apud Doboş 2003: 17). Satul fusese dăruit cu două decenii mai înainte de către Petru Şchiopul noii sale ctitorii, Mănăstirea Galata.

Ținând seama de atestările celor două sate situate pe pârâul Vulpăşeşti, fost Sagna, putem considera că, în principiu, hidronimul Sagna a început să fie concurat de hidronimul Vulpăşeşti după apariția satului Vulpăşeşti, mai ales că nucleul denominativ al câmpului toponimic *Vulpăşeşti* este, prin natura sufixului colectiv cu care s-a format, satul, şi nu pârâul. Satul Sagna este atestat din secolul al XV-lea, pe când satul Vulpăşeşti apare prima oară în documente din secolul al XVII-lea. Nu putem delimita cronologic cu o mai mare precizie cele două etape din evoluția câmpului *Sagna*, oricum acestea interferează, în sensul că există reziduuri din stadiul mai vechi al structurii în stadiul mai nou. Astfel, la 1758, adică la un secol după atestarea satului concurent Vulpăşeşti, într-o hotarnică a acestui sat, cursul principal de apă continuă să fie identificat (şi) prin utilizarea denumirii vechi: „pe deasupra Glodosului […] lângă drumul ce merge pe deasupra *pârâului Sagnei* şi prin lozii, prin mijlocul bahnei, până în gura pârâului Țiganca” (Doboş 2003: 39). Precizăm că hidronimele *Glodosul* şi *Țiganca* denumesc pâraie din bazinul mijlociu al pârâului actual Vulpăşeşti, fost Sagna. Desigur că trebuie ținut seama şi de caracterul conservator al documentelor, în special în cazul hotarnicelor, astfel de documente de confirmare a proprietății preluând, după cum se cunoaşte, din documentele anterioare reperele de pe linia hotarului, tocmai spre o recunoaştere juridică infailibilă a dreptului de proprietate şi pentru o recunoaştere fără greş în teren a limitelor proprietății.

3.3. Rămâne de clarificat problema inedită a sinonimiei dintre fostul hidronim *Săgnița* şi actualul hidronim *Sagna*, ca şi cea a condițiilor în care ea a apărut. De fapt, nu este vorba de o adevărată sinonimie, ci de o succesiune în diacronie de straturi toponimice, deoarece vechiul nume *Săgnița* al pârâului,

BDD-A25162 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:45 UTC)

explicabil fără dubii prin aplicarea teoremei I referitoare la diferențierea prin derivare diminutivală dintre numele cursului principal de apă şi afluentul său, a fost, la un moment dat, înlocuit de numele de bază, *Sagna*. Această substituție a putut avea loc numai după ce a fost rezolvată cealaltă concurență de la nivelul numelui desemnând cursul principal de apă, dintre vechiul hidronim *Sagna* şi mai noul *Vulpăşeşti*, prin tranşarea ei în favoarea ultimului. Un factor favorizant al modificării referinței hidronimului inițial *Sagna* poate fi aşezarea satului omonim la confluența celor două pâraie denumite amândouă – este drept, cu un decalaj temporar – cu acelaşi nume. Satul a putut fi veriga prin care s-a realizat un adevărat transfer al nucleului denominativ de la un obiect la altul. Oiconimul a indus uniformizarea actuală a câmpului, existând acum un sat numit *Sagna* pe pârâul *Sagna* (fost *Săgnița*), deşi satul era identificabil inițial prin dublă referire, la pârâul fost *Sagna* (actual Vulpăşeşti) şi la pârâul *Săgnița* (actual Sagna). Documentele nu fac recurs la al doilea reper, nefiind necesară pentru localizarea satului şi invocarea unui reper minor în comparație cu celălalt, mai important.

Toate considerațiile de mai sus trebuie să-şi găsească un loc în ierarhia câmpului toponimic. În consecință, hidronimul va apărea în două locuri diferite în această structură, având definiții distincte şi subordonări diferite. Atestările vor fi distribuite cu spirit critic între secțiunile corespunzătoare ale articolului, cu indicarea relațiilor dintre componenți şi a evoluției în timp a acestor relații. Aceasta deoarece MDTM nu este o simplă listă de nume, eventual cu atestări ale diverselor variante denominative, ci un dicționar structural şi etimologic, în care materialul toponimic este prelucrat după nişte principii şi conform unor norme lexicografice care să permită modelarea realității geografice cu un grad înalt de veridicitate atât din punct de vedere istorico-geografic, cât şi lingvistic.

BIBLIOGRAFIE

Andronache 2001–2002 = Ştefan Andronache, *Documente istorice tecucene*, I–III, Tecuci.
ATLAS MOLD. = Institutul Geografic al Armatei, *Atlasul Moldovei* (sc. 1:50 000), Bucureşti, 1892–1898.
DIR, A = *Documente privind istoria României.* A. *Moldova*, Bucureşti, 1951−1957.
Doboş 2003 = Dănuț Doboş, *Sagna: file de monografie istorică*, Iaşi, Editura Sapientia.
DRH, A = *Documenta Romaniae Historica.* A. *Moldova*, I−XXVII, Bucureşti, 1975−2006.
Iordan 1963 = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, Editura Academiei.
MDG = *Marele dicționar geografic al României*, I–V, Bucureşti, 1898–1902.
MDTM = *Mic dicționar toponimic al Moldovei, structural şi etimologic*, partea 1, *Toponime personale*, sub red. prof.univ.dr. Dragoş Moldovanu, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2014.
Moldovanu 2010 = Dragoş Moldovanu, *Teoria câmpurilor toponimice (cu aplicație la câmpul hidronimului MOLDOVA)*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".
Moldovanu 2014 = Dragoş Moldovanu, *Introducere* la MDTM, p. VII–XVIII.
NALR–Mold. Bucov. *Date = Noul Atlas lingvistic al României. Moldova şi Bucovina. Date despre localități şi informatori*, Bucureşti, Editura Academiei, 1987.
TTRM I_4, = *Tezaurul toponimic al României. Moldova* (coord. Dragoş Moldovanu), vol. I, partea a 4-a, *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (cca 1395–1789)*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2005.

BDD-A25162 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:45 UTC)

PROBLEMS OCCURING DURING THE OPERATION OF PROCESSING THE TOPONYMIC DATA ACCORDING TO THE THEORY OF THE TOPONYMIC FIELDS

ABSTRACT

The problems occurred during the processing of the toponymic data for MDTM ("The Small Toponymic Dictionary of Moldavia") refer to the effort of reconstructing a toponymic field based on scarce information or gaps in the series of attested forms of place names, which sometimes are altered. The first theorem established by Dragoș Moldovanu in his book on the *Theory of toponymic fields* (*applied to the field of the hydronym Moldova*) helps us reconstruct the lost name of a main course of water starting from the diminutive form of its tributary, in the case of the river *Tecucel*, whose former name was *Tecuci*. In other cases, the synonymic relation between the basic form of a hydronym and its diminutive form, both forms designating the same geographic reference (*Sagna* and *Săgnița*, names used for the same brook), represents an index of some more complex processes that took place during the evolution of a toponymic field.

All these phenomena require a very critical examination of the toponymic data acquired from different documentary sources by the researcher.

Keywords: *toponymic field*, *reconstruction*, *hydronym*, *diminutive form*, *synonym*.

BDD-A25162 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:45 UTC)

BDD-A25162 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:45 UTC)